Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2020; 3 (114): 5-9
УДК: 347.961
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/3.114-1>

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2020

М. Бондарєва, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-3170-1307,
С. Рабовська, канд. юрид. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-6147-5251

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Досліджено тему правового унормування усунення від права на спадкування та правозастосування норми ст. 1224 ЦК України. Дослідження проведене з метою випрацювання теоретичних засад застосування названої правової норми на основі аналізу законодавства та судової практики. У роботі використано такі методи й підходи, як системний аналіз та компетентно-юридичне тлумачення.

Законодавством України передбачено два випадки усунення спадкоємця від права на спадкування: на підставі абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України внаслідок ухилення від виконання обов'язку з утримання спадкодавця, який кореспондується зі ст. 202 СК України, та усунення внаслідок не надання допомоги спадкодавцю, який перебуває у безпорадному стані (ч. 5 ст. 1224 ЦК України). Обом варіантам надано судове (казуальне) тлумачення найвищим юрисдикційним органом України на рівні постанови Пленуму Верховного Суду України та правових позицій Верховного Суду у конкретних справах. Судове тлумачення, як і законодавче унормування процесу усунення від спадкування, має окремі недоліки, для вирішення яких запропоновано конкретні заходи.

Вихід вбачається в уточненні суб'єктного складу позивачів та відповідачів у судових процесах, де правовою підставою позову визначено норму абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України, наданні гарантій стабільності судової практики при визначенні предмета доказування, а також у підвищенні правової культури населення, яка би втілювалась у запровадженні практики оформлення спадщини шляхом складання заповітів. Така практика не тільки відповідала б критеріям цивілізованого підходу, але й дозволить зменшити навантаження на суди шляхом істотного зменшення позовів спадкоємців за законом, а також знівелювати актуальність питання про усунення від спадкування.

Ключові слова: спадкування за законом, спадкоємець, спадкодавець, усунення від права на спадкування, обов'язок утримання спадкодавця, ухилення від утримання, безпорадний стан.

ВСТУП. В юридичному вжитку використовується поняття "мертвої" норми для позначення правила, яке гіпотетично мало б регулювати правовідносини, але в силу низки причин не виконує своєї функції [1]. Такого статусу мертвої норми, у силу законодавчого унормування та судового їхнього тлумачення, можуть набути правила абз. 2 ч. 3 та ч. 5 ст. 1224 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Статтю 1224 ЦК можна умовно поділити на два блоки. Частини 1–4 містять правило щодо осіб, які апriori не мають права спадкувати: 1) особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (за винятком, коли обізнаний про це спадкодавець вирішив призначити таку особу спадкоємцем за заповітом); 2) які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести зміни або його скасувати для виникнення права на спадкування у них самих чи в інших осіб або для збільшення частки у спадщині; 3) за дітьми, щодо яких ймовірно спадкоємці позбавлені батьківських прав; 4) при ухиленні майбутнім спадкоємцем від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом; 5) особи, у разі недійсності їхнього шлюбу (з відповідним застереженням відносно обізнаності щодо перешкод до укладення шлюбу й визначенням спадкового майна – набутого за час шлюбу) [2].

Частина 5 ст. 1224 ЦК України містить правило, відповідно до якого за рішенням суду "особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані" [3]. Висновок про "мертву" природу процитованої норми можна зробити з її інтерпретації та застосування судами України, оскільки для задоволення позову про усунення необхідно є сукупність таких факторів: ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги при можливості її надання, перебування спадкодавцем у без-

порадному стані та потреба спадкодавця у допомозі саме цієї особи (відповідача у справі).

Зауважимо, що законодавець передбачив у ч. 2 ст. 1235 ЦК України право самого спадкодавця позбавити права на спадкування будь-кого зі своїх спадкоємців за законом, навіть не вказавши причини [3]. Але на це правило навряд чи можна серйозно сподіватися: практика суцільного складання заповітів не притаманна нашій правовій культурі: у 2013 р. тільки 30 % спадщини було оформлено заповітами, і з тих пір мало що змінилось [4,5]. До того ж, якщо не брати до уваги специфічні випадки посвідчення заповіту в лікарні, військовій частині або в місці виконання покарань (ст. 1252 ЦК України), то заповіт підлягає нотаріальному посвідченню з відповідною сплатою встановлених законом платежів. Такі платежі не лише не вважаються багатством виправданими (знову-таки посилення до правової культури), але й у часи кризи багатьом потенційним спадкодавцям елементарно не по кишені [3].

Слід також враховувати ще одну таку обставину. Лунають приватні й публічні висловлювання провідних кандидатів ліберального спрямування про те, що податки слід замінити адресною допомогою, а дітей зобов'язати утримувати своїх батьків, і вони завдяки різноманітним ЗМІ стали широко відомими. Такі висловлювання скандалізують суспільство і сьогодні не сприймаються серйозно. Але завтра, хтосьна, на тлі хронічного дефіциту українського пенсійного фонду й загальносвітової економічної кризи, а також, з урахуванням грузинського досвіду реформування, що небезспірно, але фактологічно, чи не стануть вони реальністю [6].

Отже, актуальність дослідження викликана не тільки необхідністю теоретичної оцінки практичного застосування норми ст. 1224 ЦК України, але й удосконалення правової норми на рівні унормування. Метою є випрацювання теоретичних засад застосування названої правової норми на основі аналізу законодавства та судової практики. У роботі використано такі ме-

тоді й підходи, як системний аналіз та компетентно-юридичне тлумачення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Звертає на себе увагу подібність норм абз. 2 ч. 3 та ч. 5 ст. 1224 ЦК України, оскільки в обох випадках ідеться про допущене потенційним спадкоємцем ухилення. В одному випадку (абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України), – від обов'язку щодо утримання спадкодавця, в іншому (ч. 5 ст. 1224 ЦК України) – від допомоги, якщо спадкодавець через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Натомість існують нюанси в наслідках: у першому випадку такий спадкоємець, який ухилився від обов'язку, позбавляється права спадкувати, якщо такий факт буде встановлено судом, а у другому випадку – в судовому порядку він може бути усунутий від спадкування.

У випадку абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України поряд із батьками (усиновлювачами), повнолітніми дітьми (усиновленими) ідеться також про інших осіб, під якими можна розуміти невизначене коло осіб, які ідентифікуються законодавцем виключною ознакою: обов'язком утримувати спадкодавця.

Такий обов'язок, відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України), існує у батьків щодо неповнолітніх дітей, а також у повнолітніх дітей – щодо непрацездатних батьків. І якщо для цілей цієї статті обов'язок утримання батьками своєї дитини (ст. 181 СК України) залишиться нами за дужками, тому ст. 202, 203 СК України викликають інтерес. За змістом абз. 1 ч. 1 ст. 202 СК України "повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги". Крім сплати аліментів (обов'язок утримувати – ст. 202 СК України) ст. 203 СК України зобов'язує повнолітніх дітей надавати батькам додаткову допомогу (додаткові витрати на батьків) у разі тяжкої хвороби, інвалідності або немічності. Установленням судом факту невиконання таких обов'язків є підставою для застосування щодо спадкоємців (повнолітніх дітей або інших осіб, пов'язаних таким обов'язком) норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України.

При цьому варто зазначити, що саме визначення позитивного обов'язку гіпотетичного спадкоємця як "утримання" значно переважає над поняттям "допомога" (ч. 5 ст. 1224 ЦК України), оскільки сама семантика цього слова вказує на певний замкнений цикл: утримання може різнитися за рівнем, залежно від заможності самого утримувача, але передбачає обов'язок здійснити повний комплекс заходів щодо забезпечення життєвих потреб майбутнього спадкодавця. Хоча б і на рівні прожиткового мінімуму [7].

Проте, як показує судовою практика, саме у взаємних відносинах щодо утримання між повнолітніми дітьми та їх батьками, що потребують утримання, питання прожиткового мінімуму не є визначальним. 5 вересня 2019 р. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зробив не зовсім граціозну спробу змінити свою правову позицію щодо питання застосування прожиткового мінімуму при вирішенні аліментних зобов'язань повнолітніх дітей, зазначивши, що це питання при вирішенні аналогічної справи розглядалось у сукупності, а фактичні обставини справи № 759/1315/17-ці застосовані норми права за своїм змістом не є подібними до розглядуваної справи.

Так, постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 квітня 2018 р. у справі № 759/1315/17-ц і рішення судів попередніх інстанцій, якими у задоволенні позову відмовлено, визнано законними. Установлено, що оскільки позивачка отримує пенсію (1 363,07 грн),

більшу за прожитковий мінімум, то вона не може вважатися такою, що потребує допомоги від свого повнолітнього працездатного сина. Тим більше, що вона має двох дітей, а позов пред'явила лише до одного, а щодо нього вже набуло законної сили рішення про сплату аліментів на його неповнолітню доньку [8].

У постанові від 5 вересня 2019 р. у справі № 212/1055/18-ц Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зайняв протилежну позицію, хоча і не визнав відхід від правової позиції, заявленої в постанові від 16 квітня 2018 р. Так, Судом надано тлумачення ст. 202 СК України: "Обов'язок повнолітніх дітей по утриманню своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей по утриманню батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї з указаних умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу". Також зазначено, що "при встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі". Питання прожиткового мінімуму при цьому не є визначальним [9].

Натомість норма ч. 5 ст. 1224 ЦК України оперує менш чіткими конструкціями: обов'язком допомогою (обов'язок виснується з конструкції визначення неправної поведінки – "ухилення") у разі перебування спадкодавця у безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво. Тому нормативна конструкція "допомоги" значно поступається конструкції "утримання", особливо, на тлі законодавчої невизначеності конструкта "безпорадний стан".

Ще у першій половині XIX ст. Ф. Морошкіним була висловлена думка: "Законодавство міститься в указах; юриспруденція – у логіці суддів" [10].

У нашому випадку суддівська логіка виходила з такого. Пунктом 6 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 р. "Про судову практику у справах про спадкування" проведено водорозділ між суб'єктом складом потенційних позивачів і відповідачів, передбаченим нормами абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України та ч. 5 ст. 1224 ЦК України. [11]

Так, за нормою абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України йдеться про особу, "яка зобов'язана була утримувати спадкодавця згідно з нормами Сімейного кодексу України" [11]. Позивачами в даному разі можуть виступити зацікавлені особи: інші спадкоємці або територіальна громада. При вирішенні справи враховують "поведінку особи, розуміння нею свого обов'язку щодо надання допомоги, її необхідність для існування спадкодавця, наявність можливості для цього та свідомого невиконання такою особою встановленого законом обов'язку". Факт подання або неподання позову про стягнення аліментів на утримання спадкодавця враховується з-поміж інших фактичних обставин справи, але не є визначальним [11].

Згідно з абз. 2 п. 6 постанови "правило частини п'ятої статті 1224 ЦК стосується всіх спадкоємців за законом, зокрема й тих, які відповідно до СК не були зобов'язані утримувати спадкодавця" [11].

Тобто, відповідно до судового роз'яснення, особи, які відповідно до ст. 202 СК України мали обов'язок утримувати спадкодавця, можуть подавати позови (і, відповідно, бути відповідачами) одночасно з підстав, визначених як нормою абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України, так і нормою ч. 5 ст. 1224. При цьому позивачами у

першому випадку можуть бути й інші "зацікавлені", як визначено Пленумом Верховного Суду України, наприклад, територіальні громади. Натомість, відсутнє роз'яснення, про яких "інших" осіб ідеться в нормі абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України, адже кореспондуюча норма (якщо спиратися на роз'яснення постанови Пленуму) ст. 202 СК України згадки про таких осіб не містить.

Одночасно, позивачами та відповідачами у справі з підстав ч. 5 ст. 1224 ЦК України можуть бути як зобов'язані утримувати спадкодавця, так й інші спадкоємці за законом. Різними є тільки фактичні підстави для позову: обов'язок утримувати (потреба у матеріальній допомозі – за судовою практикою) та обов'язок надати допомогу, коли спадкодавець перебуває в безпорадному стані.

Причому слід зробити два зауваження. По-перше, приведена аналітика кореспондується з нормою ч. 2 ст. 1259 ЦК України, відповідно до якої особа, "яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалась, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані" [3]. Така особа може реалізувати своє право через зміну черговості поряд зі спадкоємцями черги, яка закликається до спадкування (ч. 2 ст. 1259 ЦК України), або – усунувши їх від спадкування (ч. 5 ст. 1224, якщо йдеться про спадкоємців першої черги; правило кореспондується з нормою ст. 202 СК України), адже правилом норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України в якості позивачів можуть скористатися тільки спадкоємці першої черги.

Судовою практикою підтверджено правило, що позов про зміну черговості можуть пред'явити лише спадкоємці за законом та за наявності сукупності "юридичних фактів, установлених у судовому порядку": "1) здійснення опіки над спадкодавцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, поздоровлення зі святами); 2) матеріально забезпечення спадкодавця; 3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізоване вираження, – прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири; 4) тривалий час здійснення дій, визначених у пунктах 1–3; 5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом" [12].

По-друге, існує чисельна та уніфікована судова практика застосування норми ч. 5 ст. 1224 ЦК України (на відміну від норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України), основні положення якої зводяться до такого.

Логічно, враховуючи "інтернаціональний" щодо черговості суб'єктний склад, що особа усувається від права на спадкування, якщо по суду буде доведено факт ухилення від виконання обов'язків щодо утримання спадкодавця. Крім того, ухилення має бути умисним у формі дії або бездіяльності та спрямованим на уникнення від надання допомоги спадкодавцеві у його безпорадному стані, під яким слід розуміти "стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування" [11]. Уніфікованим підходом при вирішенні спору для задоволення позову із цієї підстави "має доведеність сукупності обставин: ухилення спадкоємця (умисні винні дії або бездіяльність) від надання допомоги (1) при можливості її надання спадкодавцю (2), який перебуває у безпорадному стані через похилий вік чи

хворобу (3), потреба спадкодавця в допомозі саме цього спадкоємця (4)" [13].

До сьогодні позиція судів (насамперед, Верховного Суду) не змінилась. Хіба що деталізувалась. Предметом доказування й, відповідно, обставинами для з'ясування також є:

- ухиляючись, особа "усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій";

- з'ясування, "чи потребував спадкодавець допомоги від спадкоємця за умови отримання її від інших осіб, чи мав спадкоємець матеріальну та фізичну змогу надавати таку допомогу" [14].

Підсумовуючи викладене, варто стисло його проаналізувати.

По-перше, як убачається із судової практики, обмеження суб'єктного складу правовідносин, урегульованих нормою абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України лише спадкоємцями першої черги (повнолітніми працездатними дітьми (ст. 202 СК України, при нерозкритості поняття "інші особи", які мають обов'язок утримання спадкодавця) звужує сферу застосування норми до тієї кількості випадків, коли спір виникатиме між спадкоємцями першої черги. Спадкоємці інших черг можуть реалізувати своє право на рівні зміни черговості (ч. 2 ст. 1259 ЦК України) або усунення від спадкування спадкоємців першої черги (ч. 5 ст. 1224).

По-друге, аналіз судової практики (абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України) фактично ототожнює обов'язок утримання з обов'язком матеріальної підтримки. Можна передбачити, що фізична підтримка (прибирання, готування їжі, прання тощо) з цього переліку не випадають. Утім, можна передбачити, і наведені приклади дозволяють пересвідчитись, що доведення необхідності у підтримці (допомозі як складовій утримання) є вкрай складним і суб'єктивним. Зокрема це стосується питання застосування критерію прожиткового мінімуму. І це – за життя спадкодавця. Зрозуміло, що, надаючи допомогу спадкодавцю, ще за його життя починали збирати чеки за ліки, продукти, оплату за комірне або поміщикам за умови їхнього найму, – заняття кропіткою і в парадигмі нашої моралі – малопочесне. Окрім того, не виключені зловживання: майже всі люди похилого віку мають хронічні хвороби. При цьому, виставляючи власну благодійність, можна отримати пріоритет перед тим зі спадкоємців, який не був таким завбачливим у справі завчасного збирання доказів. Тим більше, що факт неподання спадкодавцем позову про стягнення аліментів на утримання не є визначальним [11].

По-третє, невизначеність механізму застосування норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України зумовлює звернення суду в порядку ч. 5 ст. 1224 ЦК України – норми зі строкатим суб'єктним складом спадкоємців, який передбачає спадкоємців різних черг. Отже, представлений механізм захисту права видається недовірливим, а сама норма – "мертвою" (хоч і з іншим, ніж прийнято вважати, забарвленням).

По-четверте, судова інтерпретація норми ч. 5 ст. 1224 ЦК України або стосується малого відсотка немірних спадкодавців з обмеженим колом спадкоємців, або також претендує на недовірливість. Теоретично, якщо спадкоємців багато, як пояснити, чому саме від особи, яку усувають від права спадкування, спадкодавець міг би потребувати допомоги (якщо він не медик, повар або просто живе поблизу). З іншого – чому той, хто далеко, не вживав заходів із допомоги? А якщо спадкоємець один – кому подавати позов про усунення його від права на спадкування, адже суб'єктний склад позивачів – виключно спадкоємці за законом?

ВИСНОВКИ. З наведеного можна зробити конкретні висновки.

Попри неповноту судового тлумачення (зокрема, що стосується норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України – щодо "інших осіб". У цьому разі йдеться про узагальнення правової практики й теоретичне його обґрунтування у постанові Пленуму – на відміну від правової позиції суду в конкретній справі, яка залежить від самої справи), судова влада максимально розтлумачила законодавчі норми, що регламентують процес усунення від права на спадкування.

Разом із тим, таке тлумачення має окремі недоліки, на які варто вказати, користуючись тим, що науковець, на відміну від пересічної особи, судові рішення не критикує, а лише аналізує щодо відповідності доктрині цивільного права. Отже, на наш погляд, ненадання допомоги у безпорадному стані (ч. 5 ст. 1224 ЦК України) охоплюється ухилянням від утримання (абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України), тому відсутня необхідність поширювати дію норми ч. 5 ст. 1224 ЦК України на спадкоємців першої черги (ст. 202 СК України).

Ухилення від надання утримання спадкодавцю всупереч обов'язку за відсутності інших спадкоємців першої черги надасть змогу спадкоємцям інших черг усунути спадкоємця першої черги від спадкування. Якщо їх буде допущено у процес, що, у свою чергу, потребуватиме законодавчого уточнення норми абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України. Розв'язати ситуацію шляхом судового тлумачення неможливо, враховуючи зміст самої норми. В іншому випадку спадкодавці інших черг повинні будуть скористатися механізмом, передбаченим ч. 5 ст. 1224 ЦК України. Тобто, виконати надскладну справу – довести безпорадний стан та персональну необхідність відповідача надавати допомогу.

Варто сформувати практику усунення від спадкування (абз. 2 ч. 3 ст. 1224 ЦК України) на основі простих і ефективних, а головне – стабільних критеріїв. А як на нашу думку, надати гарантії незмінності існуючим. Це спонукає "оживляти" практику застосування цієї норми. І попит на це підсилюється в часи економічної кризи. Серед принципів спадкового права переважає свобода волевиявлення. Але не варто забувати, що процес спадкування сформувався, перш за все, з метою забезпечення цивільного обігу, задля обслуговування якого держава нерідко вдавалась до специфічних заходів. Забезпечення цивільного обігу не має нічого спільного із забезпеченням повного пансіону для спадкоємців, які не опікуються спадкодавцями. При цьому інші спадкоємці сумлінно доглядають своїх похилого віку та/або хворих родичів. Наприклад, із віковою деменцією, яку не діагностують в Україні ні за рівнем медицини, ні через інші фактори. У таких умовах, якщо відносини в родині теплі й спір відсутній, то ми, сподіваємось, більшість випадків виноситимемо за дужки. Якщо ні – стабільність цивільного обігу забезпечиться дбайливим спадкоємцем, якому спадкове майно буде винагородою.

Нарешті, на законодавчому рівні необхідно запроваджувати культуру складання заповітів. Це, на наше переконання, цивілізує процес спадкування і зменшить кількість судових позовів. Усталення практики складання заповітів, очевидно, сприятиме також зменшенню позовів про визнання заповіту недійсним. Нарешті, практика заповітів дозволить остаточно вирішити питання усунення від права на спадкування – це залишиться прерогативою спадкодавця, яку він висловить особисто й однозначно.

Список використаних джерел

1. Пritула А. М. Незаконне перетинання державного кордону України як нова "мертва" норма кримінального кодексу України / А. М. Пritула // Вісник Південного регіонального центру Національної

академії правових наук України. – 2018. – № 17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2018_17_21 (дата звернення 24.08.2020).

2. Дмитрук А. Це мертва норма: експерт про законопроект, яким передбачаються санкції проти ЗМІ // А. Дмитрук. URL: <https://hromadske.ua/posts/ce-mertva-norma-ekspert-pro-zakonoproekt-yakim-peredbachayutsya-sanktsiyi-proti-zmi> (дата звернення 22.08.2020).

3. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 22.08.2020).

4. Мін'юст: Дві третини спадщини в Україні не оформлено заповітами. URL: <https://www.unian.ua/society/756636-minyust-dvi-tretini-spadshchini-v-ukrajini-ne-oformleno-zapovitami.html> (дата звернення 22.08.2020).

5. Звіт про роботу державних та приватних нотаріусів. URL: <https://minjust.gov.ua/m/zvit-pro-robotu-derzhavnih-ta-privatnih-notarijusiv> (дата звернення 23.08.2020).

6. Это сложное чувство свободы. Зеркало недели. URL: https://zn.ua/interal/eto_slozhnoe_chuvstvo_svobody.html (дата звернення 24.08.2020).

7. Сімейний кодекс України. Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 23.08.2020).

8. Постанова Верховного Суду від 16 квітня 2018 р. у справі № 759/1315/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73660618> (дата звернення 23.08.2020).

9. Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2019 р. у справі № 212/1055/18-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73660618> (дата звернення 23.08.2020).

10. Морозкин Ф. О постепенном образовании законодательства / Ф. Морозкин. – М.: Университетская тип., 1832. – 160 с.

11. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення 23.08.2020).

12. Постанова Верховного Суду у складі постійної колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 серпня 2019 р. у справі № 683/825/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83616908> (дата звернення 24.08.2020).

13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 р. у справі № 727/3905/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248974> (дата звернення 23.08.2020).

14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 березня 2020 р. у справі № 676/6852/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88322433> (дата звернення 23.08.2020).

References

1. Pritula A. M. Nezakonne peretinannya derzhavnogo kordonu Ukrainy yak nova "mertva" norma kriminalnogo kodeksu Ukrainy [Illegal crossing of the state border of Ukraine as a new "dead" norm of the Criminal Code of Ukraine. Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine]. Visnik Pivdenного regionalnogo centru Nacionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukrainy. 2018. № 17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2018_17_21 (data zvernennya 24.08.2020). (in Ukrainian)

2. Dmitruk A. Ce mertva norma: ekspert pro zakonoproekt, yakim peredbachayutsya sanktsiyi proti ZMI. [This is a dead norm: an expert on a bill that provides for sanctions against the media. URL: <https://hromadske.ua/posts/ce-mertva-norma-ekspert-pro-zakonoproekt-yakim-peredbachayutsya-sanktsiyi-proti-zmi> (data zvernennya 22.08.2020). (in Ukrainian)

3. Civilnij kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 16 sichnya 2003 roku № 435-IV. (iz zminami ta dopovnenniyami). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennya 22.08.2020).

4. Min'yust: Dvi tretini spadshini v Ukraini ne oformleno zapovitami. [Ministry of Justice: Two thirds of the heritage in Ukraine is not made by wills.] URL: <https://www.unian.ua/society/756636-minyust-dvi-tretini-spadshchini-v-ukrajini-ne-oformleno-zapovitami.html> (data zvernennya 22.08.2020). (in Ukrainian)

5. Zvit pro robotu derzhavnih ta privatnih notarijusiv. [Report on the work of public and private notaries.] URL: <https://minjust.gov.ua/m/zvit-pro-robotu-derzhavnih-ta-privatnih-notarijusiv> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

6. Eto slozhnoe chuvstvo svobody. Zerkalo nedeli. [It is a complex feeling of freedom.] URL: https://zn.ua/interal/eto_slozhnoe_chuvstvo_svobody.html (data zvernennya 24.08.2020). (in Ukrainian)

7. Simejnyj kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 10 sichnya 2002 roku № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

8. Postanova Verhovnogo Sudu vid 16 kvitnya 2018 r. u spravi № 759/1315/17-c. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73660618> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

9. Postanova Verhovnogo Sudu vid 05 veresnya 2019 r. u spravi № 212/1055/18-c. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73660618> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

10. Moroshkin F. O postepennom obrazovanii zakonodatelstv. [On the gradual formation of legislation]. Moskva. Universitetskaya tip., 1832. s. 160. (in Russian)

11. Pro sudovu praktiku u spravah pro spadkuvannya: Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 30 travnya 2008 r. № 7. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

12. Postanova Verhovnogo Sudu u skladi postijnoyi kolegiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palati Kasacijnogo civilnogo sudu vid 08 serpnia 2019 r. u spravi № 683/825/15-c. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83616908> (data zvernennya 24.08.2020). (in Ukrainian)

13. Postanova Verhovnogo Sudu u skladi kolegiyi suddiv Drugoyi sudovoyi palati Kasacijnogo civilnogo sudu vid 17 zhovtnia 2018 r. u spravi № 727/3905/16-c. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77248974> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

14. Postanova Verhovnogo Sudu u skladi kolegiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palati Kasacijnogo civilnogo sudu vid 17 bereznia 2020 r. u spravi № 676/6852/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88322433> (data zvernennya 23.08.2020). (in Ukrainian)

Received: 24/08/2020

1st Revision: 05/09/2020

Accepted: 18/09/2020

M. Bondareva, PhD (Law), Associate Prof.,
S. Rabovska, PhD (Law), Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ELIMINATION FROM THE RIGHT TO INHERITANCE: THEORY AND PRACTICE

The article deals with the legal regulation for removal from the right to inheritance and law enforcement of the norm of Art. 1224 of the Civil Code of Ukraine. The study aims at developing the theoretical foundations of the application of this legal norm on the basis of analysis of legislation and case law.

Such methods and approaches as systematic analysis and competent legal interpretation have been applied.

The Civil Code of Ukraine regulates cases and removal of grounds for the right to inheritance. Article 1224 of the Civil Code of Ukraine is applied to heirs at law; it distinguishes cases and grounds for exclusion from the right to inheritance by various criteria. However, what is typical for the countries of the continental group, the law needs to be clarified, first of all at the level of law enforcement practice.

The highest jurisdiction of Ukraine – the Supreme Court of Ukraine and the Supreme Court, made appropriate clarifications and interpretations of relevant legal norms at the general theoretical level (decision of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine) and at the level of unification of general practice through expressing a legal position in specific cases.

Such interpretation should be considered clearly and sufficiently for further processing. However, judicial interpretation is not competent to correct legislative inaccuracies. And the case law itself is characterized by a tautology and inconsistency, when the departure from the previously adopted legal position is disguised under the difference of legal and factual grounds of the claim.

The results of such miscalculations include variability of methods of judicial protection for the heirs of the first turn (paragraph 2, part 3 of Article 1224 and part 5 of Article 1224 of the Civil Code of Ukraine) and procedural difficulties in proving claims – proving the testator's helplessness, address need assistance from the defendant, etc. In addition to legal uncertainty, which results in the poor functioning of institutions of exclusion from the right to inherit, this state of affairs creates grounds for abuse of rights.

The authors propose measures to solve the problem, which can be divided into several groups.

The first concerns amendments to Paragraph 2, Part 3 of Art. 1224 and Part 5 of Art. 1224 of the Civil Code of Ukraine: in terms of the subject composition, in particular, the permission of the heirs of other than the first turn, the order of inheritance, to sue on the basis of Paragraph 2 of part 3 of Article 1224 of the Civil Code of Ukraine.

The second is aimed at intensifying the institution provided by Paragraph 2 of Part 3 of Article 1224 of the Civil Code of Ukraine, inter alia, due to the uniformity and consistency of judicial practice. The introduction of the principle of participation in inheritance by bona fide heirs as a reward for their care of the testator, and the relatively easy removal of the right to inherit those who did not show such care, will also contribute to the revival of law enforcement.

Finally, the third group of measures is related to the promotion of inheritance through wills, which will limit the number of disputes in inheritance cases (mainly cases of invalidation of the will) and put an end to the issue of exclusion from the right to inherit.

Keywords: legal inheritance, heir, testator, removal from inheritance, obligation to maintain the testator, evasion of maintenance, helplessness.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2020; 3 (114): 9-13
УДК: 342.98
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2020/3.114-2>

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2020

Л. М. Войтюк, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню проблеми особистої безпеки праці державних службовців в Україні. Доведено актуальність, новизну наукового дослідження та висвітлено його соціальну значущість. Визначено особливу специфіку праці державних службовців. Наведено значення та роль особистої безпеки праці такої категорії працівників. Висвітлено науково-правове закріплення особистої безпеки праці державних службовців. Розглянуто наукові погляди на поняття "особиста безпека". Здійснене узагальнення законодавства та практики дозволило запропонувати поняття "особиста безпека праці державних службовців". Проаналізовано вплив особистої безпеки на професійну діяльність державних службовців. Показано важливість забезпечення високого рівня особистої безпеки державних службовців при здійсненні ними своїх повноважень. Указано на загрози та ризики забезпечення особистої безпеки праці. Виявлено можливі небезпеки для державних службовців при здійсненні службових повноважень. Виведено види небезпек, що порушують безпечне функціонування державних службовців та запропоновано способи покращення процесу регулювання їх особистої безпеки праці. Наведено шляхи усунення ризиків особистої безпеки праці державних службовців, які сприятимуть вирішенню конкретних проблем, усуненню існуючих теоретичних суперечностей у полі особистої безпеки праці або його окремих ділянок та забезпечать такий категорії працівників максимальну віддачу у здійсненні своїх повноважень і професійне зростання. Наведено шляхи гарантування особистої безпеки праці у процесі нормативно-правового закріплення. Розглянуто захист кожного працівника у випадках порушення особистої безпеки. Доведено необхідність подальшого наукового дослідження та нормативного закріплення безпеки праці державних службовців, що максимально гарантуватимуть захист державних службовців в особистому просторі під час виконання обов'язків та завдань.

Ключові слова: державні службовці, службові повноваження, особиста безпека, безпека праці, наукові погляди, нормативно-правове закріплення, ризики, небезпеки, пропозиції покращення.

ВСТУП. Закон України "Про державну службу" визначає державну службу, як публічну, професійну, політично неупереджену діяльність із практичного виконання державними службовцями завдань і функцій держави, а державного службовця закріплює, як громадянина

України, який займає посаду державної служби в органі державної влади чи іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює службові повноваження, установлені відповідно до своєї посади,